

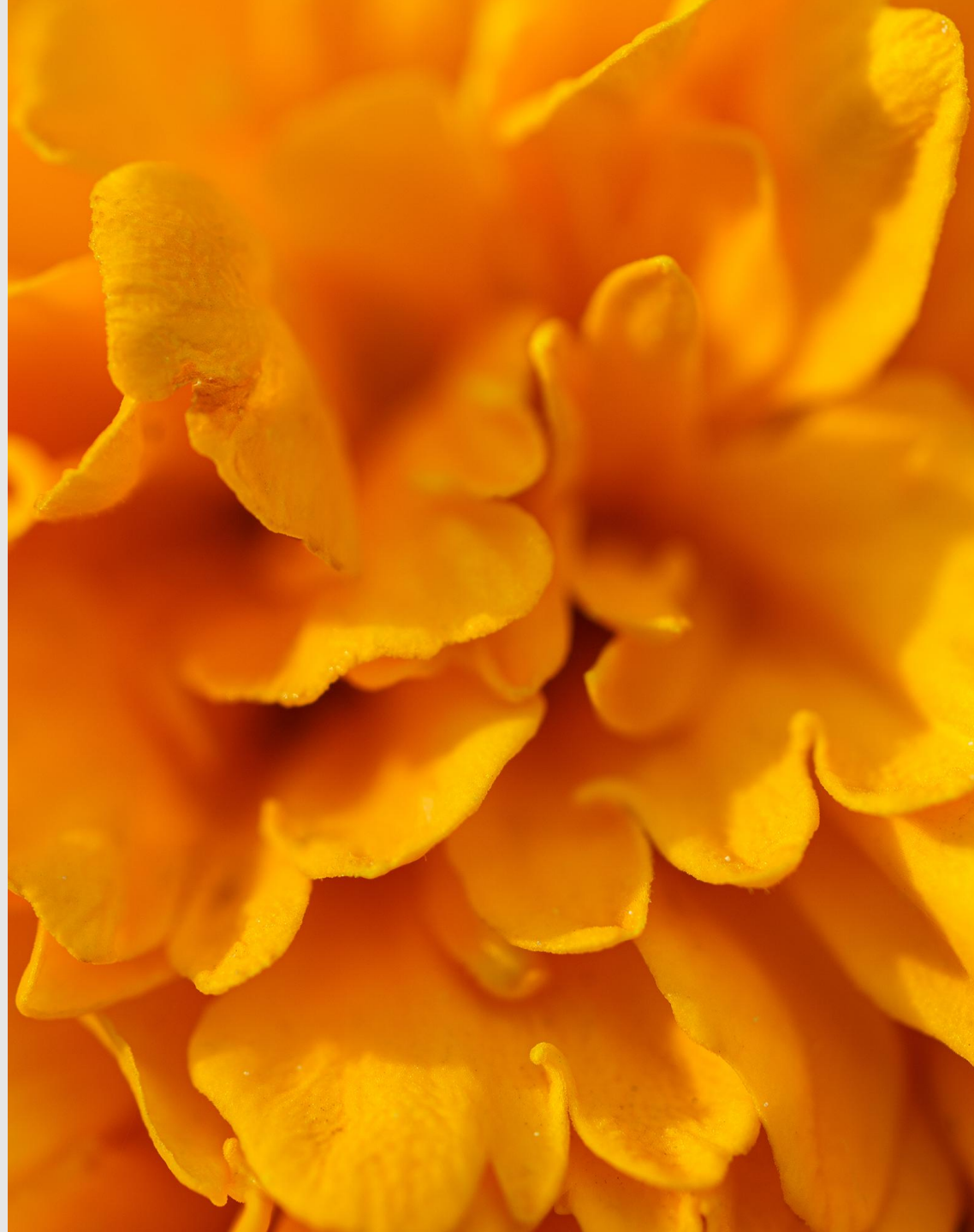
Rettssikkerhet og rettigheter for personer med demens og pårørende

Innlegg pensjonistforbundet helsekonferanse 131025
ved Ane Stavrum, jurist

Disposisjon

- Rettssikkerhet
- Rettigheter for personer med demens
- Rettigheter for pårørende
- Rettigheter for nærmeste pårørende
- Praktiske tips – fullmakt, fremtidsfullmakt og vergemål

Bilde: Stock

Begrepet

Tilsyn og
kontroll

Rettssikkerhet

Forutsigbarhet

Klagerett

Lover og regler

Likhet for loven

Utfordringer for rettsikkerheten

- Formelt er mye på plass
- Avisoppslag
- Forskningen:
 - Flere får demens
 - Personer med demens blir ikke inkludert i beslutningsprosesser og faktiske behov blir ikke ivaretatt
- Ulovlig tvangsbruk
- Vold (psykiske overgrep som kjefting, trusler og ydmykelser) fra pårørende mot hjemmeboende
- Økonomisk utnyttelse
- Velferdsteknologi
- Lang saksbehandlingstid

Aldring og helse
Nasjonalt senter

Rettigheter for personer med demens

Pasient- og brukerrettighetsloven

- gir en rettigheter til pasienter, brukere og nærmeste pårørende og pårørende
- er diagnosenøytral
- har også regler om:
 - *samtykke og samtykkekompetanse* i kapittel 4
 - Lovendring i kraft juni 2026: beslutningskompetanse i stedet for samtykkekompetanse

Pasient- og brukerrettighetsloven

Selvbestemmelse

Klage

Nødvendige og
forsvarlige
tjenester

Tilpasset
informasjon

Journalinnsyn

Medvirkning

Rett til helse- og omsorgstjenester

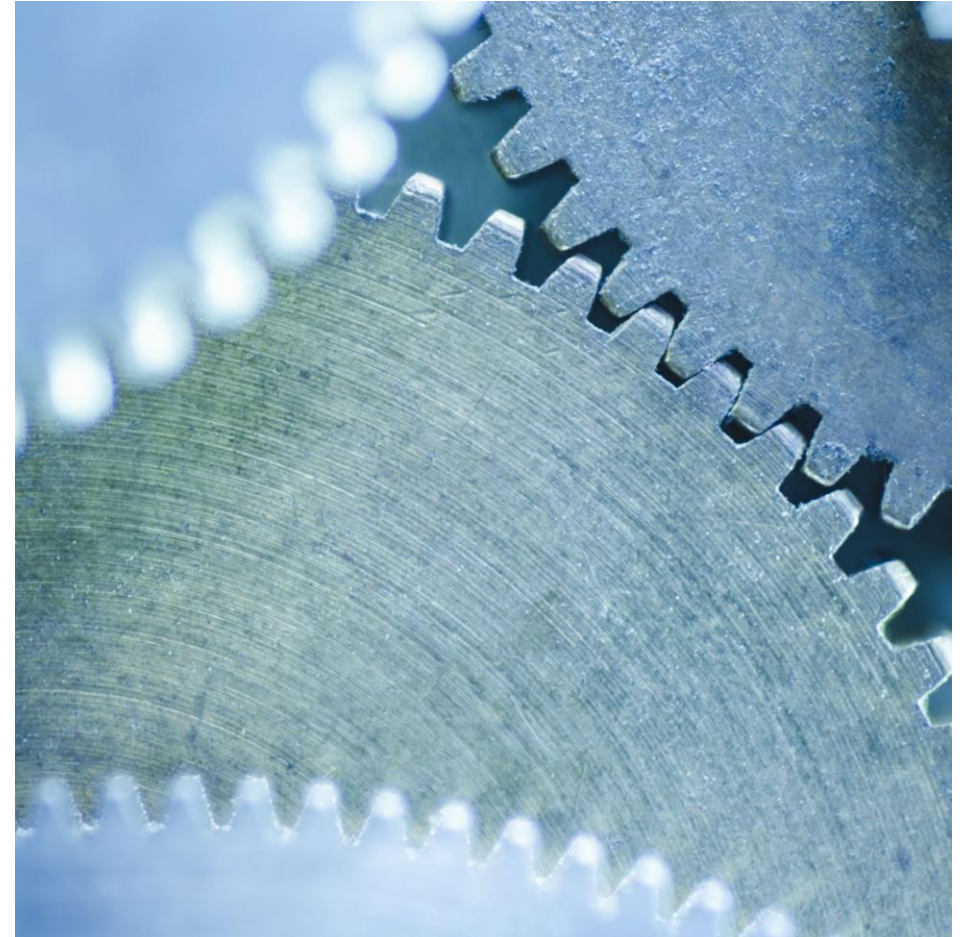
- Hjemmesykepleie
- Praktisk bistand
- Sykehjemsplass
- Rett til fastlege
- Rett til akutte helsetjenester
- Rett til nødvendige helse- og omsorgstjenester
- Rett til koordinator og individuell plan

Bilde: Stock

Rett til koordinator og individuell plan

- En rett hvis behov for langvarige og koordinerte helse- og omsorgstjenester
- **Koordinator** er en person som skal sørge for at de ulike tjenesteyterne samarbeider, slik at pasienten/bruker får god og koordinert oppfølging.
- En **individuell plan** er en plan for hva som er viktig for pasienten/brukeren , hvordan samarbeidet med tjenesteyterne skal foregå

Bilde: Stock

Rett til informasjon og medvirkning

- Informasjon som er tilpasset deg
- Informasjon viktig for å kunne medvirke
- Medvirkning viktig for at du får behandling og oppfølging tilpasset deg og dine behov

Bilde: Stock

Rett til journalinnsyn

- Hovedregel: Du har rett til innsyn i pasientjournalen din
- [Pasientjournal – Helsenorge](#)

Bilde Stock

Retten til å klage

- Viktig rettssikkerhetsgaranti
- Utfordringer med lang saksbehandlingstid

Bilde: Stock

Pårørende og nærmeste pårørende

- Loven skiller mellom pårørende og *nærmeste* pårørende
- Nærmeste pårørende er den eller de pasienten selv velger
 - kan ha flere
 - kan bytte
- Hva hvis pasienten er ute av stand til å velge?
 - Helsepersonellet tar avgjørelsen
 - Ikke ett fritt valg – må følge lovens ordning
 - Den eller de som har *mest varig og løpende kontakt* med pasienten – med utgangspunkt i en lovens rekkefølge →

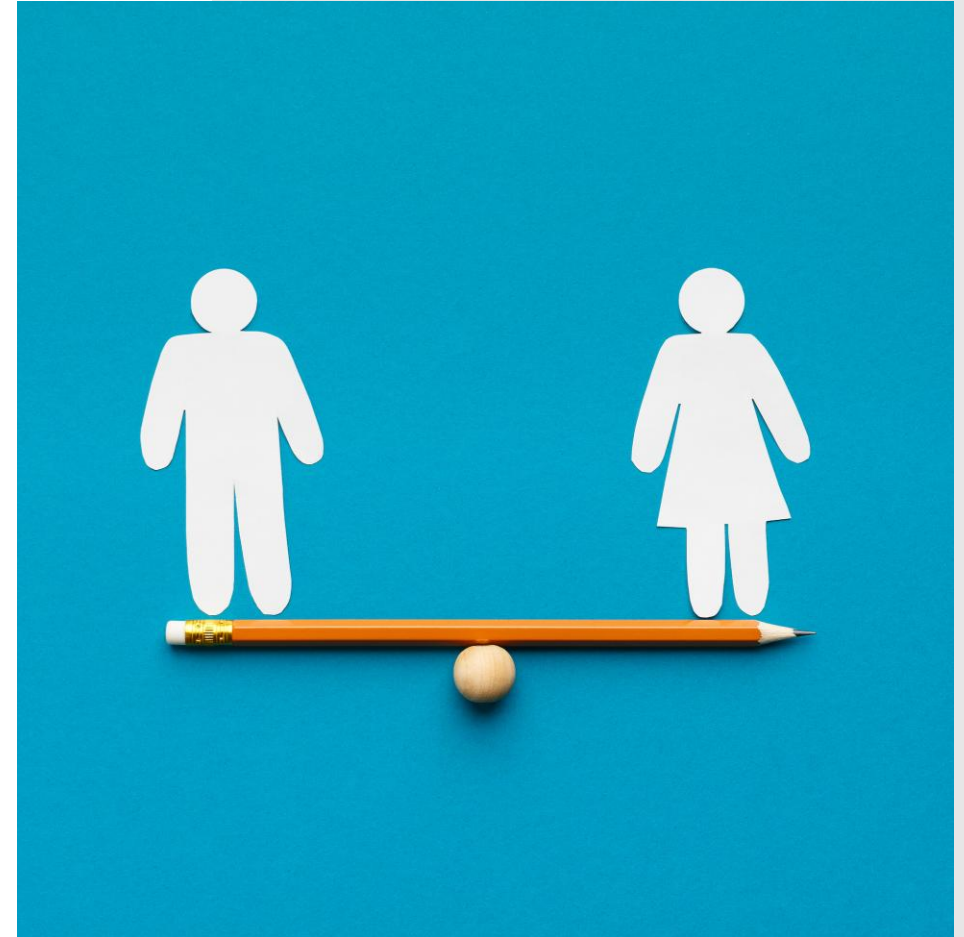
- ektefelle/registrert partner/samboer
- barn over 18 år
- foreldre
- søsken over 18 år
- besteforeldre
- andre nære familiemedlemmer
- verge/fremtidsfullmektig på det personlige området

Hvilke rettigheter har nærmeste pårørende?

- Rett til informasjon
- Rett til innsyn i journal
- Rett til å medvirke sammen med pasienten
- Rett til å klage ved tvangsbruk
- Rett til å uttale seg om hva pasienten hadde ønsket av helsehjelp

Hvilke rettigheter har pårørende?

- Rett til generell veiledning og informasjon
- Kommunen skal tilby tiltak for å lette situasjonen, som
 - opplæring og veiledning ved særlige tyngende omsorgsoppgaver
 - omsorgsstønad
 - avlastningstiltak ved særlig tyngende omsorgsoppgaver - avlastning skal være gratis

Bilde: Stock

Nærmeste pårørende og pårørendes rett til å klage

- Nærmeste pårørende og pårørende kan klage over at *egne* rettigheter ikke er overholdt
- Klage på vegne av pasienten
 - Fullmakt fra pasienten
- Nærmeste pårørende har rett til å klage på vegne av person som ikke har samtykkekompetanse på områder som psykisk helsevern og somatisk helsehjelp, hvor det er aktuelt å bruke tvang.

Bilde: Stock

Aldring og helse
Nasjonalt senter

Samtykke og samtykkekompetanse - beslutningskompetanse

Samtykke til helsehjelp

- Det klare utgangspunktet er at pasienten må samtykke til helsehjelp
 - Pasienten kan også nekte helsehjelp
- Gjelder alle former for helsehjelp
- Pasienten kan samtykke *uttrykkelig* eller *stilltiende*
- Pasienten kan trekke samtykket tilbake

Bilde: Stock

Krav til samtykket

- For at et samtykke skal være gyldig må pasienten
 - 1) få tilstrekkelig og tilpasset *informasjon*
 - 2) samtykke *frivillig*
 - 3) ha *samtykkekompetanse*
 - Lovendring: **beslutningskompetanse i stedet for samtykkekompetanse** (fra juni 2026)

Bilde: Stock

Samtykkekompetanse - beslutningskompetanse

- Evne til å ta avgjørelser om egen helse og forstå konsekvensene av dem
- Ulike tilstander og sykdommer kan påvirke denne evnen
- Samtykkekompetansen kan bortfalle helt eller delvis
 - Forstår pasienten hva han eller hun sier ja eller nei til?
 - handler også om å *nekte* helsehjelp

Foto: Martin Lundsvoll, Aldring og helse

Misforståelser om samtykkekompetanse (beslutningskompetanse)

Pasienter som ikke følger
legens råd mangler
samtykkekompetanse

Når samtykkekompetanse
mangler, mangler den for
alle beslutninger

Mangel på
samtykkekompetanse er
permanent

Pasienter som har demens
mangler alltid
samtykkekompetanse

Hvordan vurdere samtykkekompetanse?

- Loven sier ingenting om hvordan selve avgjørelsen skal gjøres
- Det sentrale er *om pasienten klarer å ta en beslutning som ikke i for stor grad er påvirket av sykdommen*
- Konkret og skjønnsmessig helhetsvurdering

Sentrale momenter i vurderingen er pasientens evne til å

1. forstå informasjon om helsehjelpen
2. anerkjenne informasjonen i egen situasjon, forstå hva dette betyr for egen situasjon og helsetilstand
3. bruke informasjonen til å resonnere i valget mellom de ulike behandlingsalternativene
4. uttrykke et valg

(FARV-momentene)

Hvem skal vurdere samtykkekompetanse/ beslutningskompetanse?

- Ofte lege, tannlege eller psykolog
- Kan også være sykepleier eller annet kvalifisert personell, avhengig av hvilken type helsehjelp som gis
 - for eksempel ang stell og pleie
- Må være *kvalifisert* til å gjøre vurderingen
 - ev. sørge for at det blir innhentet kompetent vurdering

Bilde: Stock

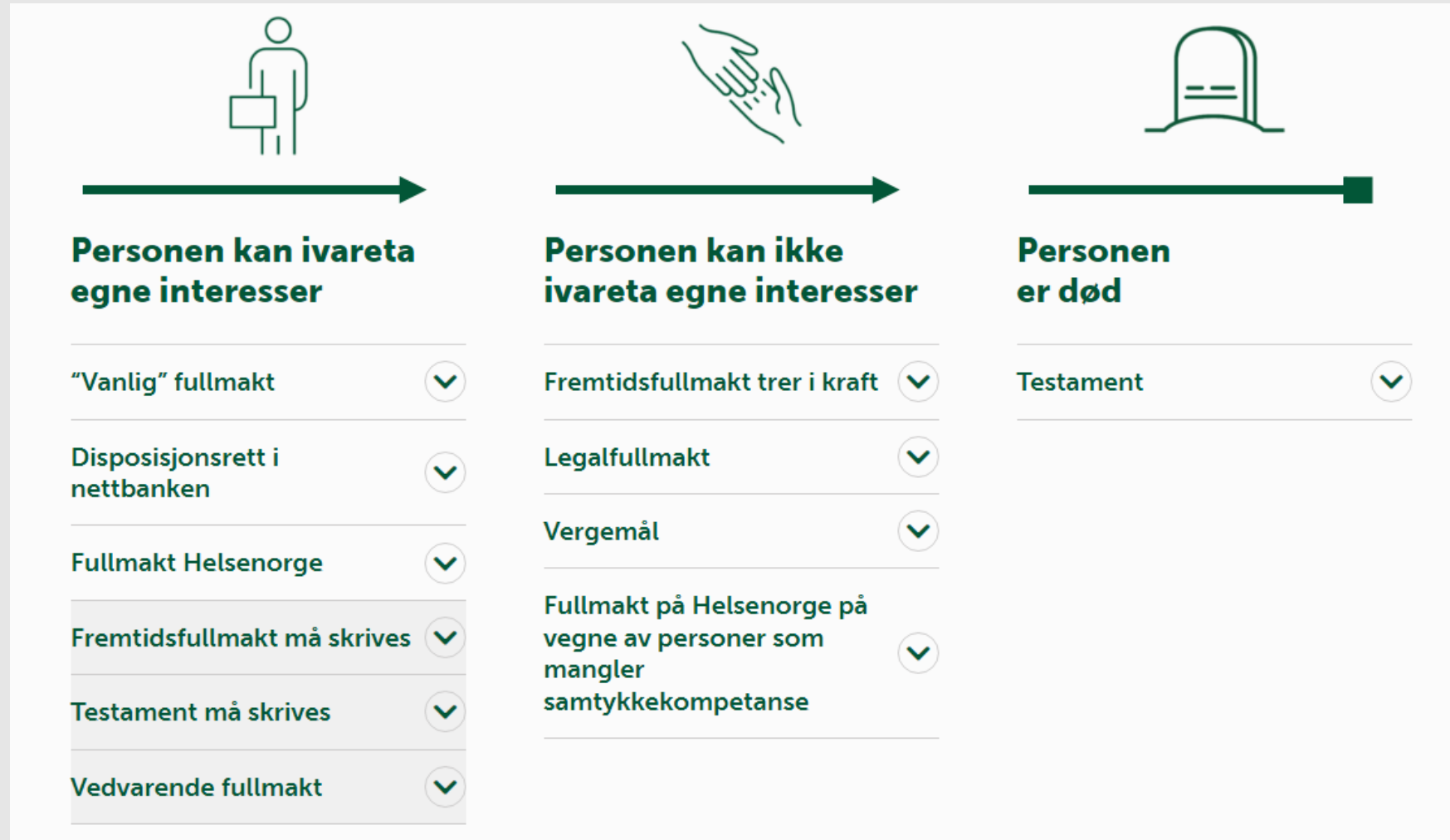

Aldring og helse
Nasjonalt senter

Fullmakt, fremtids- fullmakt og vergemål

«Tidslinje»

EN OVERSIKT OVER DE ULIKE ORDNINGENE

Hva er en fullmakt?

- Du kan gi en annen person myndighet til å opptre og handle på dine vegne
- Du kan for eksempel gi
 - ... fullmakt til å klage på rettigheter eller tjenester
 - ... fullmakt til å bruke tjenester på Helsenorge eller kontakte Helfo
 - ... fullmakt til å hente ut legemidler på apoteket

Bilde: Stock

Hva er en fremtidsfullmakt?

Bilde: Stock

- Med en fremtidsfullmakt kan du bestemme at noen du stoler på skal ivareta interessene dine den dagen du ikke klarer det selv
- Hvorfor kan det være lurt å skrive en fremtidsfullmakt?
 - selvbestemmelse
 - trygghet og forutsigbarhet for deg og de rundt deg
 - alternativ til vergemål

Fremtidsfullmakt

- For mer informasjon:
- [Fremtidsfullmakt | Statsforvalteren i Vestfold og Telemark](#)
- [Fullmakter og vergemål](#)

Vergemål

Hva er vergemål?

- Personer som ikke kan ta hånd om interessene sine selv på grunn av skade, sykdom eller funksjonsnedsetting, kan få hjelp av en verge.
- Det er statsforvalteren som oppnevner og følger opp vergene, og det er Sivilrettsforvaltningen som er sentral vergemålsmyndighet.
- Hovedregel er at vergemål er frivillig og tilpasset ønskene og behovene til den som har verge

Om vergemål

- Vergemålet kan omfatte både personlige og økonomiske interesser
- Vergen skal ivareta personens interesser og kan ikke gjøre noe mot hans eller hennes vilje
- Vergen må søke godkjenning fra statsforvalteren for større disposisjoner
- Statsforvalteren fører tilsyn med vergene

Fratakelse av rettslig handleevne: I noen få vergemål bestemmer domstolene at personen blir fratatt retten til å bestemme selv

<https://www.sivilrett.no/vergemal>
e-læringskurs om vergemål hvis du vil lære mer

Pårørendestøtte – demens

Trine Nordby Skjellestad (red.)
Ane Stavrum

Papirutgave

- Hendig størrelse «to go»
- Notatark
- [Pårørendestøtte – demens - Nasjonalt senter for aldring og helse](#)

Forsidebilde hentet fra aldringoghelse.no

Oppsummering

- Rettssikkerhet
- Pasienten har rettigheter
- Nærmeste pårørende har rettigheter når pasienten ikke kan ivareta disse selv
- Rettigheter for pårørende med særlig tyngende omsorgsoppgaver
- Praktiske tips
 - Søk om tjenestene det er behov for
 - Benytt klagemuligheter
 - Tenk over hvordan du ønsker å ha din fremtid – fullmakt og fremtidsfullmakt
 - Vergemål

Kilder:

Forskning:

Personer med demens får ikke si meningen sin når hverdagen deres skal planlegges

Eldre med demens utsettes for vold, overgrep og omsorgssvikt i eget hjem

Lovdata:

Lov om pasient- og brukerrettigheter (pasient- og brukerrettighetsloven) – Lovdata

Forskrift om individuell plan ved ytelse av velferdstjenester – Lovdata

Nasjonalt senter for aldring og helse

- Helsejuss: Sentrale lover og forskrifter - Nasjonalt senter for aldring og helse
- Fullmakt, fremtidsfullmakt og vergemål - Nasjonalt s
- Pårørendestøtte – demens - Nasjonalt senter for aldring og helse

Sivilrettsforvaltningen:

Fullmakter og vergemål

<https://www.sivilrett.no/vergemal>

Statsforvalteren:

Fremtidsfullmakt | Statsforvalteren i Vestfold og Telemark